

JOANNA JANKOWIAK

Instytut Psychologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Institute of Psychology, Kazimierz Wielki University, Bydgoszcz
e-mail: joanna.jankowiak@ukw.edu.pl

Recenzja: Marzanna Farnicka, Hanna Liberska, Dorota Niewiedział (2016), *Psychologia agresji. Wybrane problemy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN

Książka *Psychologia agresji. Wybrane problemy* została wydana w czerwcu 2016 roku. Monografia stanowi propozycję polskich autorek, które w sposób kompleksowy ujmują problematykę agresji.

Pierwsza część publikacji wprowadza czytelnika w podstawowe zagadnienia związane z poruszaną tematyką. Autorki przedstawiają analizy dotyczące definicji agresji, zwracając uwagę na niejednoznaczne rozumienie tego pojęcia w literaturze przedmiotu. Zarysowują szeroką panoramę podejść i koncepcji agresji, poczynając od psychoanalizy, a skończywszy na modelu biopsychospołecznym, akceptowanym przez wielu współczesnych badaczy tego zjawiska.

Ciekawym, a jednocześnie przystępnym dla czytelnika sposobem prezentacji podstawowych zagadnień związanych z teorią i mechanizmami agresji jest sformułowanie pytań dotyczących zasadniczych problemów, które są zarazem tytułami kolejnych sekcji rozdziału pierwszego. Pojawia się wiele istotnych zagadnień, jak chociażby kwestia separacji agresji od motywów działania, uporządkowanie wymiarów, przejawów i form tego rodzaju zachowań czy wskazanie sfer życia, w jakich wyraża się agresja. Według mnie w recenzowanej książce postawiono interesujące pytanie, czy cierpienie związane jest jedynie z ofiarą, czy cierpi również agresor. Autorki omawiają także nowe kierunki poszukiwań mechanizmu agresji.

W kolejnym rozdziale przejrzyste zestawiono główne teorie i wyjaśniane przez nie mechanizmy agresji. Czytelnik może zauważyć

odwołania do podejścia biologicznego, etologicznego, ewolucyjnego oraz genetyki behawioralnej. Ten fragment monografii stanowi interesujące wprowadzenie do kolejnej części książki, w której skupiono się na psychologicznych koncepcjach agresji. Można znaleźć w niej wyjaśnienie dotyczące znaczenia instynktu w zachowaniach agresywnych czy też nawiązanie do kwestii popędów i teorii frustracji-agresji. Autorki dyskutują również znaczenie frustracji jako warunku koniecznego wystąpienia agresji. Poza tym wskazano na znaczenie poznawczych aspektów powstawania agresji, jakimi są skrypty. Autorki nawiązują do teorii uczenia się oraz roli wzmocnień i naśladownictwa w kształtowaniu zachowań agresywnych. Przedyskutowano także teorię ujmującą agresję jako rodzaj przymuszającego wpływu społecznego i w tym kontekście zaakcentowano instrumentalną funkcję agresji.

Omawianą część monografii zamyka przedstawienie wielowymiarowych podejść do zagadnienia agresji, w tym ogólnego interakcyjnego modelu agresji Craiga A. Andersona i Breda Bushmana, akcentującego znaczenie procesów postrzegania, interpretacji sytuacji i podejmowania decyzji. W ostatnim fragmencie tej części rozważań autorki prezentują agresję jako zjawisko biopsychospołeczne, co pozwala na szerokie wieloaspektowe podejście do genezy agresji i kształtowania się zachowań agresywnych. Takie ujęcie fenomenu agresji tworzy przestrzeń dla nowych teorii i eksploracji.

Ważnym elementem w recenzowanej monografii jest, moim zdaniem, rozdział szósty.

Hanna Liberska, Marzanna Farnicka i Dorota Niewiedział przedstawiają w nim autorską propozycję modelu badawczego etapów i ścieżek rozwoju agresywności. Pomysł autorek opiera się na modelu agresji Andersona i Bushmana. Autorki zakładają możliwość wyjaśnienia częstotliwości zachowań agresywnych typu **sprawca** lub **ofiara** przez odwołanie się do dynamicznego kompleksu zmiennych niezależnych, który obejmuje uwarunkowania podmiotowe, takie jak tożsamość, samoocena, płęć biologiczna i płęć psychologiczna oraz uwarunkowania sytuacyjne.

Autorską prezentację poprzedza omówienie podstawowych problemów badań nad agresją w formie rozważań dotyczących wyznaczania obszaru badawczego i integracji wyników badań. Niezwykle cennym elementem tego rozdziału jest z pewnością przybliżenie narzędzi stosowanych do badania agresji. Farnicka, Liberska i Niewiedział w sposób zwięzły i bogaty treściowo przedstawiły charakterystykę narzędzi, zaznaczając ich podstawowe właściwości psychometryczne, wskazując przede wszystkim, jak rozumiane jest w danym kwestionariuszu pojęcie agresji.

W tej części opracowania nie zabrakło również nakreślenia szerokiego tła czynników chroniących i stanowiących ryzyko wystąpienia zachowań agresywnych. Zwrócono uwagę na znaczenie postaw rodzicielskich dla powstawania zachowań agresywnych dzieci i młodzieży, przywołując na potwierdzenie rezultaty analiz porównawczych dotyczących powiązań postaw rodzicielskich i przejawiania się zachowań agresywnych oraz przeżywania wrogości, doświadczenia gniewu i efektywności mechanizmu kontroli zachowań agresywnych. Czytelnik znajdzie tutaj również informacje na temat uwarunkowań podmiotowych i społecznych wchodzenia w rolę sprawcy i ofiary, z odwołaniem do wyników badań własnych autorek.

Ostatnia część książki stanowi, moim zdaniem, niezwykle interesujące zestawienie obecnych problemów oraz nowych wyzwań, jakie

pojawiają się w badaniach nad agresją. Należy zwrócić uwagę na takie aktualne zagadnienia we współczesnym świecie, jak cyberprzemoc czy lobbing, a także postrzeganie asertywności jako formy agresji społecznie akceptowalnej. W tej części monografii podjęte zostało też zagadnienie agresji wśród osób starszych. Jak zaznaczają autorki, na temat uwarunkowań tego typu zachowań u starzejących się ludzi istnieje niewiele publikacji. Jest to niewątpliwie ciekawy obszar do dalszych eksploracji, do których mogą skłonić poruszone w tej części publikacji informacje, uwypuklające również temat agresji w stosunku do osób starszych.

Recenzowaną monografię wyróżnia szerokie spojrzenie na problem agresji, zarówno w odniesieniu do różnych grup wieku (młodzież, ludzie starsi), jak i do różnorodnych środowisk społecznych, ukazywane z perspektywy psychologii rozwojowej i społecznej.

Publikacja napisana jest jasnym, łatwym w odbiorze językiem, ale przy tym nie traci swojego naukowego charakteru. Wartościowe dla czytelnika są z pewnością liczne odwołania do przeprowadzonych już badań, ilustrujące poruszane w poszczególnych rozdziałach zagadnienia. Tekst wzbogacają klarowne wykresy, które dobrze służą systematyzacji przekazywanych informacji. Walorem publikacji ułatwiającym recepcję jej zawartości jest podawanie na końcu każdego podrozdziału podsumowania, które w sposób syntetyczny oddaje sedno rozważań autorek.

Książkę *Psychologia agresji. Wybrane zagadnienia* uważam za pozycję godną polecenia dla każdego psychologa zajmującego się tematem agresji i przemocy. Może ona również stanowić wartościowe źródło wiedzy dla studentów psychologii, pedagogiki, socjologii, prawa, kierunków medycznych, i to zarówno z obszaru psychologii społecznej, jak i rozwojowej. Jest to monografia, która nie tylko dostarcza czytelnikowi materiału do refleksji nad agresją, ale także inspiruje do dalszych badań nad tym fenomenem.